

HİSN-I KEYFA ARTUKLU HÜKÜMDARI DAVUD'UN SİYASİ FAALİYETLERİ

Doç. Dr. Remzi ATAÖĞLU

1102 yılı sonlarında Hısn-ı Keyfâda Sokman b. Artuk tarafından kurulan Hısn-ı Keyfâ Artuklu Devletinin hükümdarlarından üçüncüsü olan Rükneddin Davud'un siyasi faaliyetleri konusunda günümüze kadar müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bir çok Artuklu hükümdarı hakkında İslam Ansiklopedisinde bilgiler yer alırken¹ kaynaklarda faaliyetleri ile ilgili oldukça ilginç malûmat bulunan Davud'un madde olarak İslâm Ansiklopedisinde bulunmayışı bence bir eksikliktir. Yaptığımız bu mütevazî çalışma umarım, İslâm Ansiklopedisinin yeni basısında bahsettiğimiz eksikliği giderir.

Rükneddin Davud'un ne zaman doğduğuna dair maalesef bilgi yoktur. Hatta babası Sokman'ın hükümdarlığı döneminde bile Davud ile ilgili malûmat kaynaklarda yer almaz. Ancak buna karşılık kardeşi ve muhtemelen ağabeyi olan İbrahim, babası Sokman'ın son Dımaşk seferinde onun yanında bulunmuştu². Bu sebebledir ki, İbrahim babasına halef olmuş, Davud'dan önce Hısn-ı Keyfâ Artuklu tahtına oturmuştu.

Ağabeyi İbrahim'in 502/1108 de ölümünden sonra hükümdar olan Davud İbnü'l Ezrak'a göre, devleti bir süre kardeşinin hanımı Azer Hatun ile birlikte yönetmişti³. Fakat İbnül Ezrak'ın verdiği bu bilgiyi destekleyen başka bir kayıt bulunmamaktadır. Ayrıca bu ortak idarenin ne kadar sürdüğü de belli değildir. Davud, hükümdarlığının ilk yıllarında Artuklu Ailesi reisi ve Mardin'e sahip olan amcası İlga-

- (1) Sokman, İlgazi, Kara Arslan, Timurtaş, Necmeddin Alp ve Nureddin Muhammed İslâm Ansiklopedisinde yer alan bazı Artuklu hükümdarlarıdır.
- (2) İbnü'l Esir, el-Kamil fi't-Tarih yay: J. Tornberg Beyrut 1965 C. X S. 390. Münecimbaş, Sahahifü'l Ahbar fi Vakaii'l Asar. İstanbul Nuru Osmaniye Kütüphanesi Nr 3172 Vrk. 390a.
- (3) İbnü'l Ezrak, Tarihu Meyyafarikin ve Amid Bristish Museum Or 5803-6310 Vrk 177a.

zinin hakimiyetini kabul etmişti. Hatta o, amcasının seferlerine bazan yardımcı kuvvet göndermiş bazan da bizzat iştirak etmişti⁴.

Musul hakimi Mevdud'ın Fatimiler tarafından öldürülmesi üzerine adı geçen şehir ve etrafı Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar tarafından Aksungur el-Porsiki'ye iktâ edilmişti. Bölgedeki Haçlılara karşı olan hareketleri idareyi de üzerine alan Aksungur ile bir türlü yıldızı barışmayan İlgazi yine Haçlılar üzerine yapılacak bir sefer yüzünden onunla ihtilafa düşmüştü. Bu sebeple Aksungur, yardım için gelen İlgazi'nin oğlu Ayaz'ı esir almış⁵ bununlada yetinmeyerek Şabahtan Bölgesini⁶ ve Mardin civarını yağmalayarak Artuklu beldelerini tehdid eder duruma gelmişti. Bunun üzerine İlgazi, yeğeni Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı Davud ve diğer yeğeni Belek'in de kuvvetleri ile birlikte Aksungur'un üzerine yürüdü. Artuklu kuvvetleri, Dâra yakınlarındaki Kourdis'de yapılan savaşta Aksungur ve beraberinde bulunan Muhammed Tapar'ın oğlu Mesud'u ağır bir mağlubiyete uğrattılar. Savaş sonucunda başta Mesud olmak üzere Aksungurun saflarında çarpışan Sincar emiri Temirek, Nusaybin emiri ve birçok komutan Artuklular tarafından esir alındı. Bu arada savaş esnasındaki karışıklıktan yararlanarak kaçıp kurtulmayı başaran Ayaz, sığındığı yahudi havrasından getirildi. Böylece Artuklu ailesi büyük bir zafer kazanmış, Ayaz da Aksungurun elinden kurtulmuştu⁷ Bu olay kaynaklara akseden Davud'un amcası İlgazi ile birlikte sefere katıldığı tek olaydır. Ancak şurası muhakkakki, Davud Artuklu ailesinin reisi durumunda olan amcası İlgazinin seferlerine ya katılmış yahut da kuvvet göndermişti.

Davud'un 516-1122 de vefat eden amcası İlgazi'den sonra Artuklu ailesi reisi sayılan Belek'e de aynı şekilde yardımlarını sürdürdüğü muhakkaktır.

- (4) el. Hillenbrand. "The Establishment of Artuqid Power in Diyarbakır in The Twelfth Century" *Studia Islamica* 1980 S. 142.
- (5) İbnü'l Esir el-Kamil C. X S. Söz Süryani Mihael, Vekâyiname, Türkçeye çev: H.D. Andreasyan Ankara 1941 (T.K. basılmamış nüsha) C. II-S. 80 Müneccimbaşı. Sahahifü'l-Ahbâr Vrk 390b.
- (6) Urfa ile Amid arasında kalan bölgedir.
- (7) İbnül Esir, el-Kamil C. X. S. 502-503; Urfalı Mateos Vekayiname (951-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162) Türkçeye Çev: H.D. Andreasyan. Ankara 1962 T T K yay. S. 245. Süryani Mihael, Vekayiname C. II. S. 80 Müneccimbaşı Sahahifü'l-Ahbâr. Vrk 290b. S. Runciman A. History of The Crucades. London 1951. Türkçeye çev: F.İşiltan, Haçlı seferleri Tarihi 1986-1987. 2. cilt. s. 107 Cl. Cahen, Le Diyarbakır au Temps des Primers Urtukides J A 1935 Paris. S. 235-236. A. Sevim, Artuklu İlgazi Belleten XXVI/104 S. 666-667.

İlgazi'den sonra Belek Gazi'nin de Menbiç önlerinde şehid edilmesi (Mayıs 1125) hem Türk-İslâm alemi için, hem de Artuklu ailesi için büyük kayıp olmuştu. Çünkü Artuklu beyleri her ne kadar ayrı merkezlerde iseler de artık Belek'in birleştiriciliğinden mahrum kalmışlardı. Daha doğrusu arka arkaya gelişen bu iki ölüm hadisesi Artuklu birliğini bozdu⁸.

Belek'in şehid olmasından hemen sonra beldelerinden Harput, Mardin Artuklu hükümdarı olan Timurtaş'ın kardeşi Süleyman'ın eline geçti. Palû ve Mazkird yöresine de Dâvud hakim oldu. Süleyman'ın daha sonra ölümü üzerine Davud, Harput'u da kendi ülkesine kattı⁹ Davut Harput'daki hakimiyetini meşrû hale getirmek için oğlu Kara-Arslan'ı Belek'in tek evladı olan kızı ile evlendirdi¹⁰. Böylece O, Belek'den kalan yerlerin de hukuken mirascısı oluyordu. Bu arada Süleyman'ın ölümünden sonra kardeşi Timurtaş Meyyafarikin üzerine yürüyünce şehri ellerinde tutan Kutlu Şah ve vezir Abdulmelik çok acele Davud'a haber göndererek Meyyafarikin'i kendisine teslim edeceklerini bildirdiler. Fakat Timurtaş Davud'dan önce davranarak Kutluşah'ı ve vezir'i ikna¹¹ edip Meyyafarikin'e sahip oldu (Haziran 1124) Timurtaş buna karşılık babası İlgazi'den kendisine miras kalan Haleb'i feda etmek mecburiyetinde kalmıştı. Bu durum Timurtaş'ın daha sonra kendisine rakip olan Davud'a karşı belki de tek başarısı idi¹².

Belek'in vefatından sonra, kalan toprakları üzerinde payını almak isteyen Danişmendli Emir Gazi'de Malatyayı kuşatarak şehri ele geçirdi. Arkasında Hanzit¹³ bölgesine saldırdı. Hısn'ı Keyfâ Artuklu hükümdarı biraz da gelinin mirasını korumak amacıyla Danişmendli hükümdarına karşı koymak istedi. Fakat o sıralarda Anadolu'da durumu oldukça kuvvetli olan Danişmendli Emir Gazi'ye karşılık verebilecek gücü olmadığı için sadece Danişmendli hükümdarının topraklarından

(8) O. Turan. Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi İstanbul 1973. s. 153.

(9) el-Azimi, Tarih Kara Mustafa Paşa ktp. Nr. 398 yay: A. Sevim "Azimi Tarihi, Selçuklular ile ilgili Bölümler. (H. 430-538 / m. 1038-39-1143-1144) Ankara 1988 T. T.K. yayını S. 39-40. İbnül Ezrak bu olayları H. 518 olayları arasında verir ki, (a.g.e vrk 162v) gerek Süleyman'ın ölümü gerekse Davud'un adı geçen yerleri alması ile birbirini takip eden olaylar kısa aralıklarla aynı yılda meydana gelmiş olsa gerekir.

(10) Cl. Cahen "Le Diyarbakır" JA S. 241.

(11) İbnül Ezrak a.g.e. Vrk 163a Cl. Cahen "Le Diyarbakır J. s. 242".

(12) Cl. Hillenbrand. "The Establishment" Sl s. 142.

(13) Harput'un güneyinde Malatya'ya kadar uzanan bölgenin adıdır.

bir kısmını yağmalamakla yetindi¹⁴. Diğer taraftan rahat durmayan Belek'in Dul zevcesi Ayşe Hatun, kalan toprakların ayrı bir mirascısı olarak; Gerger kalesini işgal etti. Buna bozulan Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı o sırada Ahlatşah'ı İbrahim ile Gürcistan seferine çıktığından dolayı¹⁵ duruma müdahale edemedi. Davud'un Gürcistan seferinden ne zaman ve hangi sonuçla döndüğüne dair maalesef herhangi bir malumata sahip değiliz. Fakat o bu sefer dönüşünde müttefiki olan İbrahim ile Bitlis ve Erzen hakimi olan Toğan Arslan'a karşı harekete geçişinin sebebi, herhalde Gürcistan seferinde olduğunu fırsat bilen Bitlis hakiminin ona ait Hazze'yi ilhak etmiş olmasıdır Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı da, Toğan Arslan'a ait bazı yerleri ele geçirdi¹⁶.

Bu arada Mardin'de ikamete mecbur tutulmuş olan Haleb Selçuklu meliki Sultanşah, oradan kaçarak Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı Davud'a sığınmıştı. Davud'a bir takım hesaplar peşinde olduğundan ona dokunmamış hatta iyi muamelede bulunmuştu. Bu Selçuklu meliki daha sonra Bağdad'a Halifenin yanına gitti¹⁷

Timurtaş'ın Meyyafarikin'i almak pahasına kaybettiği Haleb'e hakim olan Aksungur, 1126 yılı sonlarında Fatimiler tarafından öldürülünce Musul'a valisi olarak, Irak Selçuklu Sultanı Mahmut tarafından İmadeddin Zengi görevlendirilmişti¹⁸. İmadeddin, bundan böyle Haçlılara karşı yapılacak seferleri de organize edecekti.

İmadeddin Zengi'nin böyle bir göreve getirilmesi Diyarbakır bölgesinde oldukça iddialı olan Davudun bütün planlarını alt-üst etti. Meyyafarikin meselesi yüzünden Davud ve amcası oğlu Timurtaş arasında henüz yeni başlamış olan rekabet bu müşterek düşman karşısında geçici de olsa kalktı. Çünkü Zengi'nin ilk işi Haçlılara karşı yolunu açmak bahanesi ile Timurtaş'a ait Nusaybin'i kuşatmak olmuştu. Timurtaş bu saldığı karşısında Davud'un yardım istedi. Hısn-ı Keyfâ Artuklu

(14) Süryani Mihael. Vekayiname c. II s. 82-84 Ebul Faraç. G. Bar Hebraeus. İbnü'l-İbri. Vekayiname İngilizceden çev. O.R. Doğrul T.T.K. Ankara 1950 c. II S. 358. Cl. Cahen. "Le Diyarbakır" A.S. 242 O. Turan Selçuklular zamanında Türkiye İstanbul 1971 S. 168.

(15) Urfalı Mateos Vekâyiname. s. 284. O. Turan Doğu Anadolu... s. 91 Cl. Cahen "Le Diyarbakır" s. 242. JA. S. 242.

(16) İbnü'l Ezrak, (a.g.e. Vrk 162b) ve el-Azimi, olayı naklederken Davud'un Ahlat şah ile beraberliğinden söz etmeden karışık şekilde verirler. Ancak Urfalı Mateos (Vekayiname s. 284) açık şekilde Ahlat şahı ile beraber Davud'un Gürcistan seferine giriştiğini ve olayların bu şekilde geliştiğini nakleder.

(17) el-Azimi Tarih. s. 40. A. Sevim. Suriye ve Filistin Selçukluları Ankara 1983. s. 241-

(18) İbnü'l Esir el-Kamil C. X S. 643.

hükümdarı, Timurtaş'a yardıma gideceğine dair söz verdi. Fakat Mardin Artuklu hükümdarının Nusaybir valisine göndermiş olduğu posta güvercini tesadüfen Zengi'nin eline geçti. Zengi bundan yararlanarak, posta güvercini ile Nusaybin valisine yanlış bilgi göndererek şehrin kendisine teslim olmasını sağladı¹⁹.

Bu arada Urfa Haçlı Prensi Joscelin, 1129 yılında Amid bölgesine Aşuma dağlarındaki Türk ve kürt köylerine saldırarak yağmaladı. Çünkü bölgede oturan bu aşiretler kendisi Antakya'da iken topraklarına tecavüz etmişlerdi. Davud Urfa Haçlı prensinin bu saldırısına karşılık vermek için derhal harekete geçerek seferden dönmekte olan Joscelin'e ani bir baskın düzenledi. Hezimete uğrayan Haçlı prensi Urfa kapısına doğru kaçmak zorunda kaldı²⁰.

Daha önce bahsettiğimiz gibi Zengi'nin Nusaybin'i ele geçirmesi birbiri ile rekabette olan Timurtaş ve Davud'u birleştirmiş, ancak onlar Zengi'nin Bağdad'a dönmesinden yararlanmamışlardı²¹. Onlar Suriye dönüşünde Zengi'ye bir pusu planı hazırladılar, Artuklular tarafından pusuya düşürüleceğini haber alın Zengi bu iki Artuklu hükümdarından daha çabuk davranarak Dara ve Nusaybin arasında bulunan Serce'ye saldırdı. Bunun üzerine Davud ve Timurtaş, yanlarına Amid beyi İl-Aldı'yı da alarak Dara yakınlarında Zengi'yi karşıladılar. Yapılan savaşta Artuklular hezimet uğrayıp çekilmek zorunda kaldı. Zengi daha başka işleri sebebi ile harekatı devam ettiremedi. Fakat yenilgiyi hazmedemeyen Davud, Zengi'ye ait olan Ceziretü İbn-Ömer ve çevresini yağmaladı. Zengi Davud'u takip etmenin zorluğundan olacak ki onun bu hareketine göz yumaktan başka bir şey yapmadı²².

Bu arada Davud hanımı I. Kılıç Arslan'ın kızı Sacide Hatun'u kaybetmişti²³.

(19) İbnü'l Esir, et-Tarihü'l Bahir fi'd. Devleti'l Atabekiyye bi'l Mavsıl yay: A.A. Tuleymat. Kahire 1963 s. 36-37. Aynı Bedreddin. İktü'l Cuman fi Tarihi ehli'z-Zaman Vehüddin ef. ktp. N. 2389 Vrk. 2b-3a. Cl. Cahen "La Diyarbakır" J.A. s. 243. Cl. Hillenbrand "The Establishment" s. 143. O. Tu an Doğu Anadolu... s. 154.

(20) Bu olay kısa bir şekilde el-Azimize geçer. Muahhar kaynaklardan Aynı. (a.g.e. Vrk 20a.) olayı doğrular. I. Demirkent. Urfa Haçlı kntluğu Tarihi (1118-1146) Ankara 1987 s. 89.

(21) Cl. Cahen "Le Diyarbakır." J.A. S. 243

(22) İbnü'l Esir el-Kamil. c. X s. 664 aynı müellif Tarihü'l Atabekiyye s. 38-39 Süryeni Mihael Vekayiname c. II. s. 107 İbnü'l Ezrak. a.g.e. Vrk 164a Müneccimbaş. Sahafihü'l Ahbar... Vrk. 390b

(23) İbnü'l Ezrak, a.g.e., Vrk. 164a

Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı, Timurtaş ile ittifakının sürdüğü bir sırada ne ittifakı, ne de akrabalık münasebetlerini dikkate almaya-rak aniden Van gölünün güneyindeki Siird, Bahmard, Batasa ve Kutalbası²⁴ ele geçirdi²⁵.

Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı Davud'un bu ani atakları ve başarılı genişleme siyaseti ile el-Cezire bölgesinde ön plana çıkması amcası oğlu Timurtaş'ı, ister istemez ürkütmüştü. Hatta onun son harekatı Mardin ile müttefiki durumunda olan Ahlat'ın bağlantısını zorlamış Mardin'i Meyyafarikin'den ayırır hale getirmişti²⁶. Bu durum Timurtaş'ı Davud ile olan siyasi durumunu yeniden gözden geçirmeye mecbur etti. Bu nedenle o, Davud karşısında mağdur duruma düşme-mek için kendine yeni kuvvetli bir müttefik aramaya başladı. Tam bu sırada Zengi Halife el-Müsterşid ile ihtilafa düşüp bu mesele ile uğ-raştığı esnada Timurtaş; fırsatı kaçırmayıp Zengi'ye yaklaşmak için ona yardımcı kuvvetler gönderdi²⁷.

Zengi'de Timurtaş'ın bu hareketinden çok memnun kalmıştı. Ayrıca bu ittifak girişimi onun için bulunmaz bir fırsattı. Çünkü Birle-şik Artuklu kuvvetleri Davud'un başkanlığında, kendisinin zayıf ol-duğu bir sırada heran büyük bir tehlike arz edebilirdi.

Zengi Timurtaş ile kurmuş olduğu bu ittifak ile Artuklu ailesi arasındaki rekabetin kendi lehine çevreyi başarmış, böylece üstün vasıflar ile tam bir savaş adamı olan Davud'u, kendi faaliyet alanının dışında tutmayı planlamıştı.

Bu gelişmeler doğrultusunda tasarılarını derhal tatbik sahasına koyan Zengi, Timurtaş'a gönderdiği yardımlar için teşekkür etmek ba-hanesiyle İl-Aldı'nın elinde bulunan Amid'e karşı ortak hareket tek-lif etti, Timurtaş ile bu konuda anlaşılan Zengi kuvvetlerini onunla bir-leştirip Amid üzerine yürüyerek şehri kuşattı. İl-Aldı derhal Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı Davud'a haber gönderip ondan yardım is-

(24) İbnül Esir el-Kamil c. XI s. 13; İbnü'l Ezrak a.g.e. r Vrk 167b İbnü'l Adim, Kemaleddin, Zübdetül Haleb min Tarihi Haleb yay. S. Dahhan Dımaşk 1958 c. II. s. 253-154 Müneccimbaşı, a.g.e. Vrk 390b. Süryani Mihael Davud'un esir olan oğlunun Süleyman olduğunu kaydeder İvehayiname c. II. s. 107).

(25) Batasa Arap fethinden sonra tanınmış ve Sî d'in kuzey doğusunda ve şehre yakın bir yerdedir. Bahmard Buhtan suyu havzasında el-Cezire hududundadır. Kutalbaş ise Siird ile Hızan arasında bir yerleşim merkezidir. (el-Cahen) "Le Diyarbakır..." JA s. 221

(26) İbnü'l Ezrak a.g.e. Vrk. 164a Cl. Cahen. a.g.e. S. 243.

(27) G.V "ath. Die Geschichiehte der Artugidischen Fürstentümer in Syrie Und der Gaziral Furatiya (496-812/1102-1409) Berlin 1987 s. 100

tedi. Timurtaş'ın kendi aleyhine Zengi'ye kuvvet göndermesini hazmedemeyen Davud, derhal birliklerini toplayarak Amid önlerine geldi, ve Zengi'den kuşatmayı kaldırmasını istedi. Onun bu isteği Zengi tarafından reddedildiği gibi kuvvetleri de kuşatıldı. 528 yılı Cemaziyülahir ayında (Mart 1134) Amid önlerinde Zengi ve Timurtaş'ın birlikleri bir yenilgiye uğradı. Hatta oğullarından birisini esir vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Daha sonra Amid'i ele geçiremeyen Zengi ve Timurtaş muhasarayı kaldırarak geri döndüler²⁸. Sonuçta Amid alınamamıştı ama, Davud'a büyük bir darbe indirilmişti. Bunu takiben, Zengi'nin ve Timurtaş'ın birleşik kuvvetleri Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarına ait Savur'u kuşattılar²⁹. Buradaki Davud'un naibi olan Hamden b. Eslem'i öldürerek³⁰ şehri zaptettiler. Zengi rekabeti biraz daha artırmak ve Davud'u daha da tahrik etmek için Savur'u Timurtaş'a bıraktı³¹. Olayın peşini bırakmayan Zengi yine Timurtaş ile beraber Davud'un oğlu Kara Arslan yönetimindeki ordusunun yenerek Tanza ve Telli Şeyhi³² ele geçirdi³³. Bütün bu olaylar Davud'un kendi ailesi içerisinde de ruhsal bunalım yarattığından oğullarından Harputtaki Arslan Doğmuş, babasına isyan etmiş, Davud oğlunu hapsetmek zorunda kalmıştı³⁴.

Davud'un bu zayıf anını iyi değerlendirmek isteyen Zengi ve Timurtaş, onun himayesinde bulunan amcası zadesi Abdül Cabbar'ın oğlu Arslan'ın idaresindeki Zülkarneyn ve Sivan'ı da zaptettiler. Zengi bu yerlerin idaresini de Timurtaş'a bıraktı³⁵. Hatta daha önce ele geçirdiği Serce ve Dara'nın idaresini de Timurtaş'a vererek³⁶ Tasarladığı

(28) Cl. Cahen "Le Diyarbakır" J.A. s. 244.

(29) Bu yerin adı her ne kadar "Sur" olarak okunmuşsa da istinsahından yararlandığımız mükrimin Halil Yinanç nüshasında "Savur" şeklinde okunmuştur (İbnü'l Ezrak a.g.e. Vrk 167b)

(30) İbnü'l Ezrak a.g.e. vrk. 167b İmadeddin Halil Emaretü Beni Artuk Kahire 1968 (Basılmamış Doktora Tezi). Aynü's-şems Üniversitesi, Ed., Fak. Ktp. Nr. 12949, b. 83, u babıh adı Cl Cahen tarafından Candel b. Eslem olarak okunmuş (a.g.e. s. 244) A.A. Savran tarafından da Handel b. Eslem olarak okunmuştur. (A.A. Savran. Critical Adition of the Artugid Section in Tarih i Meyyafarikin wa Amid. Doktora Tezi London 1975 a. 31) İmadeddin Halil ve M.H. Yinanç da Hamdan b. Eslem olarak okumuştur.

(31) İbnü'l Adim. Zübde... C. II. S. 254. İbnü'l Esir. el-Kamil c. XI s. 13

(32) Burası Mardin, Hısn-ı Keyfa ve Amid üçgeni arasında kalan önemli bir kavşak noktasıdır. (Cl. Cahen a.g.e. s. 225)

(33) İbnü'l Adim Zübde... C. II. s. 254. O. Turan Doğu Anadolu.. s. 155.

(34) Süryani Mihael. Vehayiname c. II. s. 104.

(35) İbnü'l Ezrak a.g.e. Vrk 158a

(36) Cl. Cahen "Le Diyarbakır" J.A s. 245.

planı gayet güzel uygulamayı sürdürdü. Gerçekten de Davud fazla şekilde tahrik edildiği için Timurtaş'a karşı olan düşmanlığı daha da artmıştı. Hisn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı, artık sesini çıkaramayacağı bir anda birden bire ortaya çıkarak Zengi'nin kendisinden almış olduğu Tanza civarını acımasızca yağmaladı³⁷. Kendisinden böyle bir atak beklemez iken o, bu olayın arkasından bu defa, 1136 yılı Temmuzunda Şarvah'ın elinde bulunan Hani'yi ele geçirdi. Ancak idaresini kendisine niyabeten tekrar Şarvah'a bıraktı³⁸.

El-Cezire bölgesinde olaylar bu şekilde gelişirken Bizans İmparatoru Johannes Komnen Kilikya bölgesindeki Ermenileri tenkil etmek ve doğu sınırlarını genişletmek amacıyla Haleb yakınlarına kadar inmişti. Bizans İmparatorunun bu hareketi bütün Türk hükümdarlarını telaşlandırdı ve onları birleşmeye sevketti. Atabey Zengi, başta Anadolu Selçuklu Sultanı Mesûd, Danişmendli Melik Gazi, ve bütün Artuklu beylerini Bizans'a karşı cihad'a çağırdı. Bunun üzerine Hisn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı Davud'un oğlu Kara Arslan komutasında büyük bir ordu gönderdi (İbnü'l Adim. 50.000 el-Azimi 20.000 kişi'lik abartılı bir kuvvetin gönderildiğini söylerler.) Bizans İmparatoru bu durum karşısında geri çekilmek zorunda kaldı³⁹.

Ancak bütün bu ortak cihad hareketi bile Zengi ile Davud'un arasındaki buzları eritmeye kafi gelmedi. Zaten Davud biraz çekindiğinden, biraz da kırgınlığından bu ortak harekete bizzat iştirak etmemiş oğlunu göndermişti.

Zengi ile Timurtaş'ın kendisine yaptıkları bir türlü unutamayan Davud, bu olaydan bir yıl sonra Timurtaş'a tabi olan Dilmaç oğlu Hüsameddin Kurti'den Erzen'i aldı (533 / 1139) Hüsameddin de Timurtaş'a sığınmak zorunda kaldı⁴⁰.

Hisn-ı Keyfâ Artuklu Hükümdarının Timurtaş'a karşı bir türlü gitmeyen bu kırgınlığını ortadan kaldırmak isteyen İbnül Ezrak, gö-

(37) İbnül Ezrak a.g.e. Vrk 168a

(38) İbnül Ezrak, Sarvah'ın Hani'de ölünceye kadar Davud'un hizmetinde bulunduğunu söyler. (a.g.e. Vrk 168b)

(39) İbnü'l Ezrak a.g.e. Vrk. 168b İbnü'l Kalanisi Zeyh Tarih-i Dimaşk, yay: H.F. Amedroz. Leyden 1908 s. 266. el-Azimi, Tarih s. 52-53. İbnü'l Adim Zübde... c. II. s. 264-68 İbnü'l Esir her iki eserinde de olaydan bahseder, fakat Artukluların adını zikretmez (el-Kâmil c. XI 56-60 Tarihü'l Atabekiyye ..s. 55. C. Alptekin The Reign of Zengi. Erzurum 1978 s. 57-58.

(40) İbnü'l Ezrak a.g.e. Vrk. 169a Cl. Cahen Le Diyarbakr JA s. 246 O. Turan Doğu Anadolu.. s. 156

revli gittiği Musul'dan dönüşünde Hısn-ı Keyfâ'ya uğrayıp Davud ile görüşmüştü. Fakat yine de Timurtaş ile Davud arasında barışı sağlayamamıştı⁴¹. Hareketleri ile Timurtaş'ı taciz eden Davud Zengi ile mücadeleden vazgeçmemişti. Onunla 534 / 1140 yılı içerisinde bir defa daha karşılaşan Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı Zengi karşısında yine mağlup olmaktan kurtulamadı. Sonuçta önemli bir merkez olan Bahmard. Zengi'nin eline geçti⁴².

Hiç bir zaman yenilgiyi kabullenemeyen ve mutlaka karşılığını vermeye çalışan Davud. Zengi'nin ülkesine dönmesinden sonra 1141 Temmuz'un da yalnız kalan amcası oğlu Timurtaş'ın ülkesine saldırarak Meyyafarikin önlerine kadar yağmalayıp Telli şeyh-i ve Fassat'⁴³ ele geçirdi⁴⁴.

Timurtaş Davud'un bu atağı karşısında bölgeyi boşaltıp ondan barış istemek zorunda kaldı. Arkasından da Hısn-ı Keyfâ Artuklu hükümdarı ile Mardin Artuklu hükümdarı Meyyafarikin'de bir sınır anlaşması yaptılar⁴⁵. Bu anlaşmadan haberdar olan Zengi 1142 yılından önce Kızıl Arslan'ın oğlu Yakub Bey'in ülkesine girdi. Az sonra da Davud'a ait olan Hizan, Maden İrvan⁴⁶ uc Katalbas'ı işgal etti⁴⁷. Zengi'nin bu hücumu karşısında Davud ile yapmış olduğu anlaşmadan dolayı zor durumda kalan Timurtaş, Hısn-ı Keyfa Artuklu hükümdarı ile olan anlaşmayı bozmak zorunda kaldı. Ertesi yıl Mardin'e gelen Zengi, kayınpederi Timurtaş'ın kuvvetlerini de alarak Davud'u iyice sindirmek için harekete geçti. Hısn-ı Keyfa Artuklu hükümdarını ait olan Hani, Sırd ve aralarında devamlı el değiştiren Cebel cur ve Zül karneyn'ı topraklarına kattı⁴⁸. Bölgedeki hakimiyetini tam anlamı ile kabul ettiren Zengi, Amid'de Davud adına okunan hatbeyi kaldırarak kendi adına okutmaya başladı⁴⁹. Bütün bu ağır yenilgilerin acısına

(41) İbnü'l Ezrak a.g.e. Vrk 169b.

(42) İbnü'l Esir. el Kamil. c. XI. s. 79 Müneccim başı Sahahifü'l Ahbar... Vrk 390b Cl. Cahen "Le Diyarbakr" J.A. s. 247.

(43) Meyyafarikin'e yakın şehrin kuzey doğusunda bir yerleşim merkezidir (Cl. Cahen "Le Diyarbakr", J.A. s. 224)

(44) İbnü'l Ezrak a.g.e. Vrk. 1696.

(45) İbnü'l Ezrak a.g.e. Vrk yukarıda gösterilen yerler. Cl. Cahen. "Le Diyarbakr" s. 247.

(46) Bugünkü Kilis yakınlarında "Yerunkale" denilen yerdedir (Cl. Cahen a.g.e. s. 222-223.)"

(47) İbnül Ezrak a.g.e. Vrk 170a.

(48) İbnü'l Ezrak a.g.e. Vrk 170a

(49) İbnül Esir Tarihü'l-Atabekiyye.. s. 64 Cl. Cahen "Le Diyarbakr".. J.A. s. 248

dayanamayan rakibi Zengi'ye karşı netice alamamanın ızdırabını çeken ve çaresizlik içerisinde kıvranan Rükneddin Davud 19 Muharrem 539 / 23 Temmuz 1144 pazar günü Hani'de öldü⁵⁰. Daha sonra tabutu Hısn-ı Keyfa'ya getirilerek 'defnedildi'⁵¹.

Kardeşi İbrahim'in aksine oldukça hareketli cesur ve atak olan Davud, Hısn-ı keyfa topraklarını oldukça genişletmişti. Babası Sokman'ın ölümünden sonra başlangıçta ağabeyi İbrahim'in Hısn-ı Keyfa Artuklu tahtınalhaléf olması sebebi ile hükümdarlık şansını kaybetmiş ancak onun 3 yıllık bir hükümdarlıktan sonra ölmesi üzerine Hısn-ı Keyfa Artuklu tahtına oturabilmişti. Artuklu ailesi içerisinde liderliğe oynayan Davud hakkında İbnü'l Ezrak her ne kadar yağmaları sırasında acımasızca davranışlarından dolayı iyi şeyler söylemezse de⁵² İbnü'l Esir, özellikle Zengi'ye karşı mücadelesini ve onun Artuklu Türkmen oymağı üzerinde ne kadar büyük nüfûza sahip olduğunu söyle dile getirir. "Başka kimse olmasa bile Davud ona (Zengi'ye) kafi idi çünkü o Türkmenler üzerine o kadar nüfuzlu idi ki, eli silah tutan herkes onun emri altında toplanırda. Çok cesur ve atılgan olan Davud' a mağlubiyetler tesir etmezdi. O savaş alanından kaçır gibi gözükür. Fakat bir kaç gün sonra tekrar döner ortaya çıkardı⁵³. Ancak bu kadar yiğit ve faat olan Davud'un bütün planları Zengin'in ortaya çıkışı ile altüst olmuş onun Artuklu, hatta Diyarbakır bölgesindeki diğer beyler üzerinde hakim olma hevesini suya düşürmüştü⁵⁴.

Sonuç olarak 36 yıla yakın Hısn-ı Keyfa Artuklu hükümdarlığı yapan Davud'un hakimiyet devresini ikiye ayırmak mümkündür.

- (50) Davudun ölümünden az önce Zengi'nin kendisini sıkıştırması üzerine oğlu Kara Arslan'ı Konya'daki Selçuklu Sultanına gönderdiğini kaydeden O. Turan (Doğu Anadolu ...s. 157) herhalde bu olayı daha sonra Kara-Arslan ndevrinde vukua gelen hadise ile karıştırmış olmalıdır.
- (51) İbnü'l Ezrak a.g.e. Vrk. 170a; İbn-i Şeddad İzzeddin Muhammed el A'lakü'l Hazire fi zikr-i ümerai'ş-şam ve'l cezire yay. S. Dehhan Dimaşk 1962 s. III kısım II. s. 625; Ebi'l Fedail Muhammed el-Hamavi. Tarihü'l Mansuri, Telhisü'l Keşf ve'l Beyan fi Havadi'si'z. zaman Faksimile yay: P. Gryazneviç. Moskova 1963 Vrk. 81a
- (52) İbnü'l Ezrak. a.g.e. Vrk 167 b ve 169a
- (53) İbnü'l Esir Tarihü'l Atabekkiye... s. 81.
- (54) Müellifi belli olmayan Burdur il Halk Kütüphanesindeki 353 numarada kayıtlı bulunan "Talü el-Artuki" de Zengi'nin rakibi durumunda olan Davud'un el-Cezire'nin hükümdarlığının Zengi'ye verilmesi için büyük bir fedakarlık göstererek Halife'nin vezirine teklifde bulunduğu kaydedilir. Bölgenin Franklara karşı korunması için Zengi'nin hükümdar oluşunda Davud'un oynadığı rol nakledilerek, bu yüzden Atabeylerin Artuklular'a minnet borçlu olduğu ifade edilir. (a.g.e. Vrk. 16b-17a.) ki, bu bilgiler tarihi gerçeklerden oldukça uzaktır.

Birincisi, 1108 yılından 1124 de Belek Gazi'nin ölümüne kadar olan dönemdirki, Davud bu devrede oldukça sessiz kalmıştır. Çünkü o sırada önce amcası İlgazi Artuklu ailesi liderliğini sürdürmüştür. (Ölümü 1122) daha sonra da bu işi Belek Gazi üstlenmişti. Davud'a sadece onlara itaat etmek düşüyordu.

İkincisi ise, büyük mücadelelerle geçen yirmi yıllık (1124-1144) dönemdirki ölümüne kadar sürmüştür. Bu devrede Artuklu ailesi reisliğini ele geçirmek isteyen Davud büyük gayret göstermiş, ancak kader karşısına Zengi gibi bir rakibi çıkarmıştı.